

SÜNNETİN TEMELLENDİRİLMESİ AÇISINDAN HAŞR, 7. ÂYETİ

Nihat YATKIN (*)

Özet

Sünnet'in dinde hüccet teşkil ettiğine ilişkin tartışmalarda, Kur'ân'dan birtakım âyetler delil olarak getirilmiştir. Bunların başında; "Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının" (Haşr 59/7) âyetinin yer aldığını söylemek mümkündür. Ancak, günümüzde İslâmî literatüre yönelik tenkit zihniyetinin geliştirilmesi sonucunda, geçmişte kullanılan argümanlar tek tek sorgulanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla mezkûr âyet de bu süreçte tartışmalara yeniden konu olmuştur.

Çalışmamızda, sahâbe ve hatta Hz. Peygamber tarafından âyetin nasıl anlaşıldığını araştırılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haşr, Sünnet, Nadiroğulları, Fey'.

The Verse of Hashr 7th, Concerning the Establishment of the Sunna

Abstract

Some verses of the Qur'an have been brought as evidence of the arguments that sunna constitutes the proof in the religion. It is possible to say that, of these verses, the leading one is as follows: "And whatsoever the Messenger gives you, take it; and whatsoever he forbids, avoid it." However, as a result of the fact that a critical attitude towards the Islamic literature has been developed in recent years, the arguments used in the past have begun to be discussed and inquired one by one. So the above mentioned verse has become the subject of the discussions in this process.

Our study is intended to investigate and find an answer to the question of how this verse was understood by the Prophet's friends and even by him.

Key Words: Hashr, The Sunna, Nadiroğulları, Fey' (prize).

*) Yrd. Doç. Dr., Atütürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı.
(e-posta: nyatkin@hotmail.com.)

Giriş

Hadîs'in veya daha yaygın kullanılışı ile Sünnet'in dinde hüccet teşkil ettiğine ilişkin tartışmalarda çeşitli delillere başvurulduğu bilinmektedir. Bu yapılırken, öncelikle Kur'an'dan birtakım âyetler getirilmiştir¹. Bunların başında; "*Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının*" (Haşr 59/7) âyetinin yer aldığını söylemek mümkündür. Ancak, günümüzde İslâmî literatüre yönelik tenkit zihniyetinin geliştirilmesi sonucunda, geçmişte kullanılan argümanlar tek tek sorgulanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla mezkûr âyet de bu süreçte tartışmalara yeniden konu olmuştur.

Çalışmamızda, öncelikle âyet ile ilgili görüşleri, önemli tefsir kaynakları ve diğer kaynaklardan vereceğiz ve daha sonra, hükmü hakkındaki görüş farklılıkları; buna bağlı olarak *Sünnet'in bağlayıcılığı*, *Hz. Peygamber'in müstakil şâri' olup olamayacağı*, *Sünnet'in sonuçta Kur'an'a raci olduğu* ve *Sünnet'in vahiy kaynaklı olup olmadığı* gibi konularla ilgili tartışmalardan sarf-ı nazar ederek, sahâbe ve hatta Hz. Peygamber tarafından âyetin nasıl anlaşıldığını araştırmaya çalışacağız. Çünkü âyetin hükmü üzerinde, yeterince tartışma yapılmış olduğu² kanaatindeyiz.

1- Haşr Sûresi'nin Nüzûl Sebebi ve 7. Âyeti

Konumuz olan âyeti daha iyi değerlendirebilmek için sibâk ve siyâkına bakmak yerinde olacaktır. Zira "*Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının*" ifadesi 7. âyetin bir cümlesi olup öncesi ve sonrası vardır. Ayrıca bir önceki ve bir sonraki âyetlere de bakmak gerekir. Çünkü konu bir önceki âyet ile başlamakta ve bir sonraki âyetle devam etmektedir.

Allah'ın onların mallarından Peygamberine fey' olarak verdiği şeyler için siz ne at ve ne deveye binip koşmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah her şeye kâdirdir. Allah'ın (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. **Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının.** Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir. Allah'ın verdiği bu ganimet malları, yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır³.

- 1) Bu âyetlerden bir kısmı şunlardır; Bakara 2/151; Âli 'İmrân 3/31, 32, 164; Nisâ 4/14, 59, 64, 65, 80, 114; A'râf 7/158; Enfal 8/13; Tevbe 9/61, 128-129; İbrâhim 14/4; Nahl, 16/44, 64; Nûr 24/47-52; Ahzâb 33/21, 36, 57; Fetih 48/13; Hucûrât 49/1-2; Necm 53/3-4; Cuma 62/2-4; Enbiyâ 107/107. Âyetlerin muhtevalarına göre tasnifi ve değerlendirmeleri için bkz., Mevlüt Güngör, "Kur'an'ın Hz. Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer", *Sünnetin Dindeki Yeri*, Ensar Neşriyat, İst., 1998, s. 51-75.
- 2) Konu ile ilgili tartışmalar için bkz., Mevlüt Güngör, *a.g.e.*, s. 67-78; Mevlüt Güngör'ün, "Kur'an'ın Hz. Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer" adlı tebliğine "Sadık Kılıç'ın Değerlendirmesi", *a.g.e.*, s. 76-103; "Mevlüt Güngör'ün Cevabı", *a.g.e.*, s. 105-119; Mehmet Hayri Kırbaoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet (Eleştirel Bir Yaklaşım)*, Ankara Okulu Yay., Ank., 1996, 2.Bsk., s. 247-250.
- 3) Haşr 59/6, 7, 8.

Sebeb-i nüzûlüne baktığımızda sûre, Hicretin dördüncü yılında, Yahudilerden Nadîroğulları'nın sürgün edilmesi hakkında inmiştir. Sûrede, hem bu kabilenin içine düştüğü durum ve onların yurtlarından sürgün edilişi anlatılmakta ve hem de ele geçen yurt ve arâzilerinin bundan sonra kazanacakları hukukî konuma ilişkin esaslar vâzedilmektedir. *Haşr* sürgün anlamına gelir ki, sûre bu adını onların sürgün hâdisesinden almıştır. Hatta bu sûreye *Benû Nadîr Sûresi* diyenler de olmuştur⁴.

Hâdise, özet olarak şu şekilde vuku bulmuştur:

Resûlullah, ashâb-ı kirâmdan içlerinde Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin de bulunduğu yaklaşık on kişi ile beraber Nadîroğulları mahallesine gider. Onlardan, Medîne'ye ilk gelişinde akdedilen anlaşmanın gereği olarak öldürülen iki kişinin diyetine ortak olmaları talebinde bulunur. Nadîroğulları Hz. Peygamber'in bu isteğini memnuniyetle karşılar ve kendilerine düşen diyet bedelini vermeyi taahhüt ederler.

Halbuki kendi aralarında Hz. Peygamber'e suikasta karar verirler. Durum vahiy yoluyla bildirilince, Hz. Peygamber hemen kalkar ve bir işi varmışçasına meclisten uzaklaşır. O'nun geri dönmediğini gören sahâbe, Yahudi mahallesinden çıkıp aramaya başlar ve nihayet Medîne'ye girdiğini öğrenirler.

Bunun üzerine Hz. Peygamber hazırlık yaparak Nadîroğulları mahallesini muhasara eder ve mahalleyi terk edip gitmek üzere kendilerine sûre verir.

Yahudiler, münafıkların yardım vââdi üzerine direnişe geçerek kalelerine sığınır. Hz. Peygamber hurma ağaçlarının kesilmesini ve yakılmasını emreder... Kuşatma onbeş gün devam edince Yahudiler münafıkların yardımından ümitlerini keserler. Allah (c.c.) da kalplerine korku bırakır. Neticede develerine silahtan başka yükleyebildikleri eşyayı yükleyip çıkıp gitmek üzere antlaşma yaparlar.

Hz. Peygamber, Nadîroğulları'nın bıraktığı malları taksim etmek üzere Ensâr'ı davet eder ve muhâcirlere yaptıkları iyilikleri; yurtlarında barındırdıklarını ve nasıl onları kendi nefislerine tercih ettiklerini hatırlattıktan sonra onlara şu teklifte bulunur: "*İsterseniz muhacirlere mallarınızdan, evlerinizden böler verirsiniz ve böylece bu ganimete siz de ortak olursunuz; isterseniz evleriniz ve mallarınız sizin olsun, ganimeti yalnız onlara verelim.*" Bu teklife Ensâr'ın cevabı ise şöyle olur: "*Hayır, mallarımızdan ve evlerimizden hisselerini ayırır, ganimeti de yalnız onlara veririz, biz ona ortak olmayız.*" Bunun üzerine Hz. Peygamber, Ensâr'a dua eder ve fey'i sadece muhacirlere taksim eder. Ensâr'dan iki fakir dışında kimseye bir şey vermez⁵.

Fey'in dağıtımı ile ilgili ayrıntılara baktığımızda, sözkonusu âyetlerin nüzûl sebepleri daha iyi anlaşılacaktır. Bazı müslümanlar, Nadîroğulları'ndan kalan emlâk ve bostan-

4) Celâl Yeniçeri, *Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, MÜİFVY, İst., 2000, s.301.

5) Bkz., Abdusselâm Hârûn, *Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm*, el-Müessesetü'l-Arabîyyetü'l-Hadîse, Beyrût 1976, 3. Bsk., 202-206; Muhammed b. Ömer b. Vâkîd, *Kitâbu'l-Megâzî li'l-Vâkîdî*, Tahk.: Marsden Jones, Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1984, 3. Bsk., I, 363 vd.; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrût 1966, II, 57-59; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-Taberî*, Tahk.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Beyrût, tsz., II, 550-555.

ların, Bedir'de ve diğer savaşlarda olduğu gibi humus çıkarıldıktan sonra, geri kalanın kendi aralarında dağıtılmasını Hz. Peygamber'den talep etmişlerdi⁶. Hz. Peygamber'in görüşü ise, bu yönde olmamış, elde edilen emlakın tamamının beytü'l-mala ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasını öngörmüştü. Çünkü, diğer savaşlardan farklı olarak burada savaş hazırlığı yapılmamış, savaş vuku bulmadan bu mallar elde edilmişti. Muhacirlerin iktisadi durumlarının iyi olmaması, Hz. Peygamber'i savaşız elde edilen *fey*'i umum yararına ve zenginler haricinde fakirlere tahsis etmeye sevk etmişti. Ensâr arasında zenginler de vardı. Buna mukabil muhacirlerin arasında zengin yoktu. Hz. Peygamber, Ensâr'la konuştu ve onları razı etti. Ancak, kalplerinde hastalık bulunanlar, ortalığı karıştırıp bu uygulamaya karşı çıkınca Allah (c.c.), Peygamber'in aldığı kararı mezkûr âyetlerle onayladı⁷.

2- Haşr 7. Âyetinin Hükümü

"Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının." âyeti üzerindeki tartışma, sebebinin husûsî olmasına binaen *fey*'in⁸ dağıtımı ile ilgili olarak hükmün, *Peygamber fey'den size neyi verdiyse onu alın, fe'ymden size neyi yasakladıysa onu da almayın* şeklinde mi, yoksa genel hüküm ifade ettiği, dolayısıyla *Peygamberin her emrettiği yapılmalı ve her neyi de yasakladıysa ondan uzak durulmalı* şeklinde mi olacağı üzerinde odaklaşmakta, ayrıca, nehá (n-h-y) fiilinin mukabilinde kullanılan ve vermek anlamına gelen âtâ (a-t-y) fiilinin emretmek anlamında olup olmadığı üzerinde durulmaktadır.

Önemli tefsîr kaynaklarına bakıldığında, konunun genel ve özel olmak üzere iki boyyutta ele alındığı görülür. Zira nüzûla sebep olan *fey*'in dağıtımı özel bir nitelik taşımaktadır. Âyetin müfessirler tarafından ilk anlamlandırılması da bu şekilde yapılmıştır. Fakat, *sebebin husûsîliğine değil, lafzın umûmîliğine itibar edilir*⁹ kuralından hareketle genel hüküm ifade edebileceği, bu ilk anlamlandırmanın ardından belirtilmiş ve yer yer sahâbe uygulamaları mesnet gösterilmiştir.

Âyetin hükmünü tespit bağlamında, konuyla ilgili görüşlerin gelişimi ve aynı kanaati paylaşılanların ilintilendirilmesi açısından kronolojik yaklaşımla kaynaklara baktığımız-

6) Bkz., Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vahidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Tahk.: Mustafa Deybu'l-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk-Beyrût 1988, s. 345; Alauddîn Alf b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî el-Hâzin, *Lübâbu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl (Kitâbu Mecmûât mine't-Tefâsir)*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, tsz., VI, 219; Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü Matbûâti İsmâiliyyân, by., 1974, 2. Bsk., XIX, 204; M. İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis (Nüzul Sirasına Göre Kur'ân Tefsiri)*, Çeviri, Mustafa Altunkaya, Ekin Yay., Ank., 1997, V, 525.

7) Derveze, *a.g.e.*, V, 528-529.

8) *Fey*'d, düşmanla muharebe edilmeden sulh yoluyla elde edilen ganimete denir (bkz., Ebû Bekr Ahmed b. Alf er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Tahk.: Muhammed es-Sâdık Kamhavî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût 1985, V, 317-318).

9) Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, Thk.: Ebu'l-Vefâ el-Efgânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, tsz., I, 164; Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazâlî, *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl*, Tsh.: *Necyâ Dav'*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût 1997, II, 36; Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer er-Râzî, *el-Mahsûl fi İlmi Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1988, II, 22.

da, et-Taberî (ö.310/923)'nin, hükmü *fey*'le sınırlandırdığını ve el-Hasan el-Basrî (ö.110/728)'nin görüşüne de yer vererek, onun mânâyı *fey*' değil de *ganimtle* açıkladığına işaret ettiğini¹⁰ görmekteyiz.

el-Mâverdi (ö.450/1058), kendisinden önce ileri sürülen mânâları da kompoze ederek, âyetin dört şekilde anlamlandırılabilirliğini belirtmektedir. Bunlardan birincisi, "*Peygamber fey' malından neyi verdiyse onu alın, fey'den yasakladığını da talep etmeyin*"; ikincisi, "*ganimet malından verdiğini alın, ganimet malında yasakladığı hainliği de işlemeyin*"; üçüncüsü, "*bana itaat hususunda emrettiği şeyi yapın, size yasakladığı bana isyan etmekten de kaçının*" şeklindedir. Dördüncüsü ise, "*âyet, Peygamber'in bütün emirleri ve yasakları hususunda geneldir. Zira o, ancak doğruyu emreder ve kötüden sakındırır*"¹¹ şeklindedir ve bu görüş el-Mâverdi'nin kendi görüşü olup üçüncü mânâyı da kapsamaktadır. el-Mâverdi'den sonra ileri sürülen görüşler, hemen hemen yukarıda belirtilen anlamlandırmalar doğrultusunda olmuştur diyebiliriz.

Kendi siyâk ve sibâkını dikkate alarak âyeti tefsîr eden ez-Zemahşerî (ö.538/1143), el-Mâverdi'nin zikrettiği birinci ve ikinci görüşü paylaşırken¹², "*En iyisi, âyetin Resûlullah'ın verdiği (emrettiği) ve yasakladığı her şeye şâmil olmasıdır*"¹³ diyerek kendi tercihini ortaya koyar. İbnu'l-Arabî (ö.543/1148), diğerlerini de kapsadığı gerekçesiyle, üçüncü görüşün daha doğru olduğunu söyler¹⁴. Âyeti birinci anlamda yani, *fey*' mânâsında tefsîr eden er-Râzî (ö.606/1209), "*Neticede en güzel mânâ, bu âyetin, Resûlullah'ın verdiği (emrettiği) ve nehyettiği her şeye şâmil bir hüküm olmasıdır. Binaenaleyh, fey' ile ilgili hüküm de bu umûmiliğe dahildir*"¹⁵ diyerek üçüncü görüşü de kapsayan el-Mâverdi'nin görüşüne katılır. En-Neseî (ö.710/1310)'nin söyledikleri ise, er-Râzî'nin kanaatiyle birebir örtüşmektedir¹⁶. el-Mâverdi'nin zikrettiği dört görüşe değinen el-Kurtubî (ö.671/1272), onun anlamlandırmasına iştirak eder¹⁷. Ayrıca el-Kurtubî, Abdurrahman el-Mehdi (ö.198/813)'nin "*Âyet Nebî'nin emrettiği her şeyin Allah'tan bir emir olması-*

10) Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1988, XXVIII, 39.

11) Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn Tefsîru'l-Mâverdi*, Tahk.: es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdîrahîm, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye-Müessesetü Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrût 1992, V, 504.

12) Ebu'l-Kâsım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakâiki Çavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1995, IV, 490 (ez-Zemahşerî, İbn Mes'ud'a nisbet edilen ve *ihramda elbise giyene karşı çıktığından* bahsedilen bir hadîse de yer verir. Dipnotta hadîsin İbn Ebî Şeybe ve İbn Abdîberr tarafından tahrir edildiği belirtilmektedir. Araştırmamızda İbn Ebî Şeybe hadîsini *Musannef*'inde bulamadık. İbn Abdîberr hadîsi için bkz., *Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fadlihi*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1978, II, 189. Ancak hadîs burada Abdurrahmân b. Yezîd'e nisbet edilmiş olup ileride buna yer verilecektir).

13) ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 490.

14) Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Tahk.: Muhammed Abdulkâdir 'Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1988, IV, 215.

15) er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Tahrân, tsz., 2. Bsk., XXIX, 276.

16) Bkz., Ebu'l-Berekât Abdillâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, Dâru Kahraman, İst. 1984, IV, 240.

17) Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1988, XVIII, 13.

ni gerektirir. Her ne kadar ganîmetler hakkında ise de Nebî'nin bütün emir ve nehiyleri buraya dahildir"¹⁸ şeklindeki görüşüne de yer verir.

el-Beydâvî (ö.685/1286)¹⁹, İbn Kesîr (ö.774/1372)²⁰, Ebu's-Suûd (ö.951/1544)²¹, Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1360/1942)²², İbn Aşûr (ö.1392/1973)²³, Mevdûdî (ö.1399/1979)²⁴, et-Tabâtabâî (ö. 1401/1981)²⁵, gibi müfessirler de, emrin *fey'* hakkında nazil olmasıyla birlikte, âyetin mazmûnunun her emre şâmil olduğunu yani, buradaki hükmün umûmî olup, sadece *fey'*in taksimatı ile sınırlı olmadığını vurgulamışlardır. M. İzzet Derveze ise, âyetle ilgili olarak şu ifadelere yer verir: “*Bu cümle ile genel anlamda ve kesin bir şekilde Nebî'nin emir ve nehiyelerine, gerek kavli, gerek fiilî sünnetlerine İslâm düşüncesinin ayrılmaz bir parçası olarak itaat edilmesi emredilmektedir.*”²⁶

Müfessirlerin, üzerinde durduğu dikkat çekici diğer bir nokta ise âtâ fiilini emir mânâsına almaları²⁷ ve böylece, *Nebî'nin her emrettiğine uyulması ve her yasakladığından kaçınılması gereği* kanaatine varmış olmalarıdır.

3- Değerlendirme

Müfessirlerin ve diğer bazı alimlerin, âyetin hükmü ile ilgili yukarıda verdiğimiz görüşlerinin genel bir değerlendirilmesi yapıldığında şu sonuca varılabilir: Âyetin siyak ve sibakı dikkate alınarak; sebebinin husûsî olmasına binaen, hükmün *fey'* yahut ganîmete tahsis edildiği görülmüştür. Ancak hemen ardından yapılan tercihlerden ve izahlardan, âyetin genel hüküm ifade ettiği dolayısıyla, Hz. Peygamber'in her emrettiğinin yapılması ve yasakladıklarından da kaçınılması gerektiği kanaati ortaya çıkmakta; ifadelerin anlamını *fey'* meselesine tahsis eden anlayışa mukabil, Hz. Peygamber'in tüm emir ve yasaklarının âyetin kapsamına girdiğini söyleyen görüş daha güçlü görünmektedir.

Hükmünün genel olduğu görüşünün daha güçlü olmasının yanında âyetin, fıkıh usûlü âlimleri tarafından emir ve nehiy sigalarının delâleti bağlamında, buradaki emir sigasının “vucuba delâlet ettiği” anlayışına delil olarak zikredilmiş olması²⁸ da, Sünnet'in temellendirilmesi bağlamında âyetten yapılan istidlâlin isabetli olduğunu teyit etmektedir.

18) el-Kurtubî, *a.g.e.*, ay.

19) Bkz., Nâsiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî, Mısır 1978, 2. Bsk., II, 465.

20) Bkz., Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm (Tefsîru İbn Kesîr)*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1980, VI, 604.

21) Bkz., Ebu's-Suûd Muhammed b. Muhammed el-Amâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût 1990, 2. Bsk., VIII, 228.

22) Bkz., Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İst. 1971, VII, 4836.

23) Bkz., Muhammed Tâhir b. Aşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Suhunûn, Tunus 1997, XXVIII, 86.

24) Bkz., Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yay., İst. 1987, VI, 191.

25) Bkz., et-Tabâtabâî, *a.g.e.*, XIX, 204.

26) Derveze, *a.g.e.*, V, 525.

27) *Âtâ* fiilini *emretmek* ile açıklayan müfessirler için bkz., ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 490; İbnu'l-Arabî, *a.g.e.*, IV, 216; el-Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 14; Mevdûdî, *a.g.e.*, VI, 191.

28) Bkz., Ali İhsan Pala, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Emir ve Nehyin Yorumu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003, s. 150.

4- Hz. Peygamber ve Sahâbe'nin Âyete Yaklaşımı

Birçok hadîsin nihayetinde bizzat Hz. Peygamber tarafından, Kur'ân'dan ilgili bir âyetle istişhad edildiği bilinmektedir. Onun böyle yapması, müteaddid gayelere matuf ise de, belki de söylediği her şeyin, Kur'ân'dan bir esasa dayandığını belirtmek, kendisinin onun açıklayıcısı mevkiinde olduğunu hatırlatmak istemesinden²⁹.

Aynı şekilde, bazı rivâyetlerden anlaşıldığına göre, çok hadîs rivâyet eden Ebû Hu-reyre (ö.58/678), Enes b. Mâlik (ö.93/712), Ebû Sa'id el-Hudrî (ö.78/678), Abdullah b. Mes'ûd (ö.34/654) ve Âişe (ö.58/678) gibilerinde daha çok rastlanmak üzere, sahabîler muhataplarını ikna etmek ve doğruluklarına şahit getirmek gayesiyle, hadîse muvafık âyeti zikrediyorlardı³⁰.

Günümüzde, bu konu daha çok *Hadîslerin Kur'ân'a Arzı* bağlamında ele alınmakta, gerek Hz. Peygamber'in ve gerekse sahâbenin uygulamaları araştırılmaktadır³¹. Ancak biz, *arzdan* ziyade, Sünnet'in değeri ve temellendirilmesi açısından, özellikle Haşr, 7. âyetinin delil olarak kullanılmasını incelemeye çalışacağız.

Okumalarımız esnasında, İbn Abbâs'ın rivâyet ettiği bir hadîs dikkatimizi çekmiş olup bu makalenin yazılmasına neden olmuştur. Hadîste Hz. Peygamber, *nekîr* (ortası oyulmuş hurma kütüğü), *müzeffet* (ziftili kap), *dübbâ* (kabak) ve *hantem* (küp) denilen kaplara nebiz (şıra, hoşaf) koymayı yasaklamaktadır³². İbn Abbâs hadîsi nakletmezden önce, muhatapları ikna etmek için; *Rasûl size neyi verdiyse onu alın...* (Haşr, 7.) ve *Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur* (Ahzâb, 36.) âyetlerini okumuştur.

Buradan hareketle, araştırma yapıldığında hem bizzat Hz. Peygamber'in, hem de başta Abdullah b. Mes'ûd olmak üzere bazı sahabîler ve tabiînden Abdurrahmân b. Yezîd (ö.83/702)'in Haşr, 7. âyetini, muhatapları ikna etmek için delil olarak ileri sürdükleri tespit edilmiştir.

Âyetin, üç ayrı konuda delil olarak ileri sürüldüğü görülmektedir. Bunlar, *döğme yaptırana vs. lanet edildiği, şıra-hošaf konulması yasak olan kaplar ve ihramda elbise giymenin haram olduğu* konularıdır. Her üç konu da âyetin nüzûlüne sebep olan *fey'*in dağıtımı ile ilgili değildir. Şimdi sırasıyla bu hadîslerin geçtiği kaynaklara, sened zincirlerine ve sihat açısından değerlerine bakalım.

29) Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'ânı Tefsiri*, Kayhan Yay., İst. 1983, s. 78-79 (Misalleri için bakınız, *a.g.e.*, s. 81-88); Bkz., Selahattin Polat, *Hadîs Araştırmaları*, İnsan Yay., İst., 1997, s. 176.

30) Yıldırım, *a.g.e.*, s. 88 (Misaller için bkz., *a.g.e.*, s. 88-90).

31) Bkz., Polat, *a.g.e.*, s. 176 vd.; Ali Toksan, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Rey Yayıncılık, Kayseri 1994, s. 130 vd.; Kâmil Çakın, "Hadîsin Kur'ân'a Arzı Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 34; Yıl, 1993, s. 240 vd.; Ahmet Keleş, *Hadîslerin Kur'ân'a Arzı*, İnsan Yay., İst., 1998, s. 14 vd.

32) Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l-Ahâdis ve'l-Âsâr*, Tahk.: Saîd Muhammed el-Lehhâm, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1994, V, 477.

4.1- Abdullah b. Mes'ûd Hadîsi

Buhârî ve Müslim dahil birçok kaynakta geçen bir rivâyete göre Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiş:

"Allah döğme yapan ve yaptıran kadınlara, yüz yolan ve yolduranlara, güzellik için dış törpülettirenlere, Allah'ın yarattığı şekli değiştirenlere lânet etmiştir." Bu söz, Benî Esed kabilesinden, Kur'ân'dan haberdar olan Ümmü Ya'kub denilen bir kadının kulağına varmış. Hemen Abdullah'a gelerek; "Nedir o senden kulağıma gelen söz! Sen döğme yapan ve yaptıranlara, yüzden kil yolduranlara, güzellik için dış törpülettirenlere; Allah'ın yarattığı şekli değiştirenlere lânet okumuşsun!" demiş. Abdullah da; "Resûlullah (s.a.s.)'in lânet ettiklerine ben neden lânet etmeyeceğim. Hem bu Allah'ın kitabında vardır", cevabını vermiş. Kadın; "Yemin olsun ki, ben *Mushaf*'in iki kapağı arasındakileri okudum. Ama bunu bulamadım", deyince, Abdullah; "Gerçekten onu okudunsa mutlaka bulmuşsun. Allah (Azze ve Celle) 'Size Resûl ne verdiyse onu alın! Sizi neden nehyetti ise hemen vazgeçin!' buyurmuştur", demiş. Bunun üzerine kadın; "Gerçekten ben şimdi hanımının üzerinde bundan bir şey görüyorum", dediğinde, Abdullah; "Git de bak!" der. Arkasından kadın Abdullah'ın hanımının yanına gider fakat bir şey göremez. Ve Abdullah'ın yanına gelerek; "Bir şey göremedim", der. Abdullah; "Bana bak, bu olsaydı biz onunla bir arada bulunmazdık", mukabelesinde bulunur³³.

Müslim'e ait yukarıdaki hadîsin metni diğer kaynaklarda, sonuca etki etmeyen lafız farklılıklarıyla veya ihtisar edilmek suretiyle verilmiştir. Bu rivâyetlerde dikkat çeken şey, Abdullah b. Mes'ûd'un tavrıdır; o da, Haşr, 7. âyetini, mezkûr hükme dayanak yaparak, Hz. Peygamber'in her emrettiğinin yapılması gerektiği kanaatine varmış olması; dolayısıyla âyetin ona göre genel hüküm ifade ettiği hususudur.

Konuyla ilgili olarak âyeti delil getirmek suretiyle tavrı gösterenin yalnız Abdullah b. Mes'ûd olduğu görülmektedir. Ne var ki, hadîsin sıhhat durumuna bakmak gerekir. Çünkü hadîs, *sahîh* kriterlerini taşıması halinde, mevkûf da olsa, sahabî uygulaması olarak bizim için bir değer ifade edecektir. Diğer taraftan başka sahabîlerin aynı tavrı göstermesi de, bu anlayışı desteklemesi bakımından önem arz edecektir.

Kaynaklarda, Ahmed b. Hanbel (ö.241/855)'in bir *tarîki*³⁴ hariç diğer bütün tariflerde, Alkame b. Kays (ö.62/681), İbrâhîm en-Nehâfî (ö.96/714), Mansûr b. el-Mu'temir (ö. 132/749) ortak râvîlerdir. Mansûr b. el-Mu'temir'den sonra Sufyân b. Uyeyne (ö.198/813), Cerîr b. Abdilhamîd (ö.188/803) ve Abîde b. Humeyd (ö.190/805) kanalıyla rivâyet yolları çoğalmaktadır. Biz yalnız *Kütüb-i Sitte*'deki rivâyetlerde, *Buhârî*'den başlamak üzere râvîler hakkındaki değerlendirmelere bakmak suretiyle hadîslerin sıhhat durumlarını belirlemeye çalışacağız.

33) *Müslim*, Libas, 120 (Hadîsin geçtiği diğer kaynaklar: *Buhârî*, Tefsîr, 364; Libas, 80, 82; *Ebü Dâvûd*, Teraccul, 5; *Tirmizî*, Edeb, 33; *İbn Mâce*, Nikah, 52; *Dârimî*, İsti'zân, 19; *Ahmed b. Hanbel*, I, 415, 434, 443; *İbn Hibbân*, *Sahîh*, VII, 415-416; *Beyhakî*, *Sünen*, VI, 351).

34) *Tarîk*, hadîs metnini sonrakilere ulaştıran râvîlerin isimlerinin tarihî sıra ile zikredildiği kısım (Abdullah Aydın, *Hadis İstıslahları Sözlüğü*, Timaş Yay., İst., 1987, s. 150).

Buhârî'nin bir senedi: Muhammed b. Yusûf el-Firyabî (ö.210/825), Sufyân b. Uyeyne, Mansûr b. el-Mu'temir, İbrâhîm en-Nehâî, Alkame b. Kays, Abdullah b. Mes'ûd şeklinde olup, *Dârimî*'deki hadîsle aynı senede sahiptir.

Alkame b. Kays, '*sika, sebt, fakîh ve âbid*'³⁵ olarak nitelenen güvenilir bir râvîdir. İbrâhîm b. Yezîd en-Nehâî, aynı şekilde '*sika ve fakîh*'³⁶ olarak vasıflanmıştır. Mansûr b. el-Mu'temir, '*sika, sebt*'³⁷ elfâzı ile tanıtılan ve *tedlîsi*³⁸ olmayan sağlam bir râvîdir. Sufyân b. Uyeyne Kûfe'nin önde gelen âlimlerinden olup, '*sika, hâfîz, fakîh, imâm*'³⁹ diye nitelendirilen güvenilir bir râvîdir. Muhammed b. Yûsûf el-Firyabî '*sika ve fâdil*'⁴⁰ bir râvîdir. Sufyân'dan naklettiği bazı rivâyetlerinde hata yaptığı söylenmekte⁴¹ ise de, İbn Maîn, 'İclî ve Nesâî gibi alimler onun *sika* olduğu görüşündedirler⁴².

Buhârî'nin bu hadîsi, nakleden râvîlerin cerhini gerektiren bir kusur olmadığından ve senedi muttasıl olduğundan⁴³, usûl açısından *sahîh* hadîstir.

Buhârî'nin diğer bir senedi Osmân b. Ebî Şeybe (ö.239/853)⁴⁴, Cerîr b. Abdilhamîd, Mansûr b. el-Mu'temir, İbrâhîm en-Nehâî, Alkame şeklindedir ve *Müslim* ile *Ebû Dâvûd*'daki bir rivâyetle aynı senede sahiptir. Bu senedde yer alan ve yukarıda tanıtılmayan Cerîr b. Abdilhamîd için 'İclî, Ebû Hâtîm ve Nesâî, *sika* demişlerdir. İbn Hibbân da *es-Sikât*'ında ona yer vermiştir. Ömrünün sonlarında *ihtilâta* düştüğü ihtilâflıdır⁴⁵. Osmân b. Ebî Şeybe '*sika, hâfîz, şehîr*' diye tanıtılan fakat bazen vehmi⁴⁶ olan bir râvîdir. Muhammed b. Humeyd er-Râzî, ona *sika* der. İbn Maîn, *sika* ve *sadûk* olarak vasıflanır. Keza Ebû Hâtîm de *sadûk* diye nitiler⁴⁷. Buna göre, senedi muttasıl olan⁴⁸ bu hadîs, *sahîh* hadîs kategorisine dahil edilebilir.

35) Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, *Takrîbu'l-Tehzîb*, Dâru'l-Marife, Beyrût 1975, 2. Bsk., II, 31. Râvîlerin, hadîs rivâyeti açısından güvenilir olup olmadıklarını belirtmek için kullanılan lafızlardan *Sika*, adâlet ve zabt sıfatlarını tam olarak taşıyan râvî; *Sebt*, Özü-sözü doğru, zabtı tam, hüccet sayılan râvî (terimler için bkz., Aydınlı, *a.g.e.*, adı geçen maddeler).

36) el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 46.

37) el-Askalânî, *a.g.e.*, II, 277.

38) Tedlîs, râvînin hadîsi, bir gizli yönü, kusuru olduğu halde böyle bir yönü, kusuru olmadığını vehmettirecek (düşündürtecek) şekilde rivâyet etmesidir (Aydınlı, *a.g.e.*, s. 152).

39) el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 312.

40) el-Askalânî, *a.g.e.*, II, 221.

41) el-Askalânî, *a.g.e.*, ay.

42) Bkz., el-Askalânî, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Maarif, Haydarabad 1910, IX, 535-537.

43) Senedin muttasıl olduğu, râvîlerin vefat tarihlerine ve hoca-talebe ilişkilerine bakılarak tesbit edilmiştir. Buna göre Muhammed b. Yusûf, Buhârî'nin hadîs aldığı şeyhlerindendir (el-Askalânî, *a.g.e.*, IX, 535); Alkame b. Kays'ın İbn Mes'ud'dan, kendisinden de İbrâhîm en-Nehâî'nin rivâyet ettiği hususunda bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, VII, 276; Mansûr'un, İbrâhîm'den, kendisinden de Sufyân b. Uyeyne'nin rivâyet ettiğine dair bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, X, 312-313; Muhammed b. Yûsûf'un, Sufyân b. Uyeyne'den rivâyet ettiği için bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, IV, 118, IX, 536.

44) Osmân b. Ebî Şeybe, Buhârî'nin hadîs aldığı şeyhlerindendir (el-Askalânî, *a.g.e.*, VII, 149).

45) Bkz., el-Askalânî, *Tehzîb*, II, 75-77.

46) el-Askalânî, *Takrîb*, II, 13-14.

47) Bkz., el-Askalânî, *Tehzîb*, VII, 149-151.

48) Cerîr b. Abdilhamîd'in, Mansûr b. el-Mu'temir'den; kendisinden de Osmân b. Ebî Şeybe'nin rivâyeti için bkz. el-Askalânî, *a.g.e.*, II, 75; V, 149.

Buhârî'nin üçüncü rivâyetinin senedinde, öncekinden farklı olarak, Osman b. Ebî Şeybe'nin yerinde İshâk b. İbrâhîm el-Hanzelî (ö.238/852)⁴⁹ yer almakta ve bu sened *Müslim*'deki diğer rivâyetle örtüşmektedir. İshâk b. İbrâhîm de '*sika, hâfız ve müçtehid*'⁵⁰ elfazı ile ta'dîl⁵¹ edilmiştir. O halde Müslim ile aynı senede sahip olan bu rivâyet *sahîhtir*.

Ebû Dâvûd'un diğer rivâyetinde ise, yukarıdaki senedden farklı olarak Osmân b. Ebî Şeybe yerinde Muhammed b. İsâ et-Tabba' (ö.224/839)⁵² bulunmakta, bu zat '*sika ve fakîh*'⁵³ olarak tanınmaktadır. Bu durumda Ebû Dâvûd'un bu rivâyeti de *sahîh* bir hadîstir.

Tirmizî'nin rivâyetinde, Mansûr b. el-Mu'temir'den hadîsi alan kişi Abîde b. Humeyd (ö.190/805)'dir ve ondan da Ahmed b. Menî' el-Beğavî (ö.244/839)⁵⁴ Tirmizî'ye ulaştırmaktadır. Bunlardan birincisi yani Abîde, hakkında '*sadûk, bazen hata eder*'⁵⁵ denilmektedir. Ahmed b. Menî', '*sika, hâfız*'⁵⁶ olarak vasedilmiştir. Dolayısıyla muttasıl senedli⁵⁷ bu hadîsi *sahîh* olarak nitelememiz mümkündür. Tirmizî de aynı hadîs için *hasen-sahîh*⁵⁸ demektedir.

İbn Mâce'nin rivâyetinde hadîsi, Sufyan b. Uyeyne'den Abdurrahmân b. Mehdî (ö.198/813) almakta; ondan da Ebû Ömer Hafs b. Ömer (ö.220/835) ve Abdurrahmân b. Ömer (ö.250/864)⁵⁹, İbn Mâce'ye nakletmektedirler. Ebû Ömer '*sadûk, âlim*'⁶⁰ bir râvîdir. Abdurrahmân b. Ömer, '*sika, sebt, hâfız*'⁶¹ elfazı ile güvenilirliği tescil edilmiştir. Senedi muttasıl⁶² olan bu rivâyet de *sahîh* olmaktadır.

Hadîsin yer aldığı diğer kaynaklardan Ahmed b. Hanbeli'deki bir rivâyet hariç tamamında Mansûr b. el-Mu'temir dahil, râvîlerin hepsi aynı râvîler; yani Abdullah b. Mes'ûd, Alkame, İbrâhîm ve Mansûr olup bundan sonraki tarîkler, önceki kaynaklarda olduğu gibi Sufyân ve Cerîr ile çoğalmaktadır. Yukarıdaki değerlendirmeler, hadîsin *sahîh* olduğu kanaatini yeterince ortaya koyduğundan bunların sıhhat değerlendirmelerine girmiyoruz.

49) İshâk b. İbrâhîm el-Hanzelî, Buhârî'nin şeyhlerindedir ve Cerîr b. Abdilhamîd'den rivâyet etmiştir (el-Askalânî, *Tahrîb*, I, 217).

50) el-Askalânî, *Tahrîb*, I, 54.

51) Ta'dîl, bir kimsenin (râvînin) adâlet ve zabt sıfatlarını taşıdığını belirtmek, buna hükmetmektir (Ay-dinli, *a.g.e.*, s. 147).

52) Ebû Dâvûd, Muhammed b. İsâ et-Tabba'dan hadîs almıştır (el-Askalânî, *Tahrîb*, IX, 392-393).

53) el-Askalânî, *Tahrîb*, II, 198.

54) Tirmizî'nin Ahmed b. Menî'den rivâyeti için bkz., el-Askalânî, *Tahrîb*, I, 84.

55) el-Askalânî, *Tahrîb*, I, 547.

56) el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 27.

57) Abîde b. Humeyd'in, Mansûr'dan, kendisinden de Ahmed b. Menî'in rivâyetleri için bkz., el-Askalânî, *Tahrîb*, VII, 81.

58) Tirmizî, Edeb, 33.

59) İbn Mâce, Abdurrahmân b. Ömer'den hadîs almıştır (el-Askalânî, *a.g.e.*, VI, 234).

60) el-Askalânî, *Tahrîb*, I, 188.

61) el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 492.

4.2- İbn Abbâs ve İbn Ömer Hadîsleri

Saîd b. Cübeyr (ö.95/713), İbn Abbâs ve İbn Ömer'den, Resûlullah'ın dübbâ (kabak), han-tem (küp), müzeffet (ziftli kap) ve nekîr'i (ortası oyulmuş hurma kütüğü) yasakladığına tanık olduklarını, sonra Resûlullah'ın (yasağının ardından), "*Resûl size neyi verdiyse onu alın, her neyi yasakladıysa ondanda sakının*" âyetini okudu⁶³, dediklerini naklediyor.

Nesâî ve Ahmed b. Hanbel'in tahrîc ettiği ve aynı metne sahip olan bu hadîsin Nesâî'deki senedi; Ahmed b. Süleymân (ö.261/874), Yezîd b. Hârûn (ö.206/821), Mansûr b. Hayyân (ö. ?), Saîd b. Cübeyr, Abdullah b. Abbâs-Abdullah b. Ömer, şeklindedir.

Ahmed b. Hanbel'in senedi de aynıdır. Ancak hadîsi, Yezîd b. Hârûn'dan, Ahmed b. Hanbel⁶⁴ almıştır. Saîd b. Cübeyr, '*sika, sebt, fakîh*'⁶⁵ vasıflarını taşımaktadır. Mansûr b. Hayyân için sika⁶⁶ denilmiştir. Yezîd b. Hârûn, '*sika, mutkîn, âbid*'⁶⁷ yani, güvenilir-dir. Ahmed b. Süleymân '*sika ve hâfız*'⁶⁸ bir râvîdir. Buna göre senedleri muttası⁶⁹ olan ve İbn Abbâs ile İbn Ömer'den gelen rivâyetler sahihtirler.

Hadîste dikkat çeken en önemli husus, bizzat Hz. Peygamber'in Haşr, 7. âyetini, ilgili yasağın arkasından okuyarak, bu yasağa uyulmasının zorunlu olduğuna âyeti dayanak yapmış olması; bu tavır ile, mezkûr âyetin hükmünün genel olduğuna işaret etmesidir.

Nesâî'nin *Sünen*'inde ve İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde yer alan ve aynı metinlere sahip diğer bir rivâyette Enes el-Kaysî, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini naklediyor:

Allah (Azze ve Celle), "Resûl size neyi verdiyse onu alın, her neyi yasakladıysa ondan da sakının" demiyor mu? Ben "ever" dedim. İbn Abbâs devam ederek, "Allah, 'Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur'"⁷⁰ buyurmuyor mu? dedi. Ben "ever" dedim. İbn Abbâs bunun üzerine şöyle dedi: "Ben, Nebî'nin, nekîr, müzeffet, dübbâ ve hantemi yasakladığına şahit oldum."⁷¹

Nesâî hadîsinin sened zinciri şu şekildedir: Süveyd b. Nasr (ö.240/854)⁷², Abdullah b. el-Mübârek (ö.181/797), Süleymân et-Teymî (ö.143/760), Esmâ bnt. Yezîd (ö.?), Enes el-Kaysî el-Basrî (ö. ?), Abdullah b. Abbâs. Enes el-Kaysî el-Basrî, Esmâ bnt. Yezîd'in

62) Abdurrahmân b. Mehdî'nin, Sufyân b. Uyeyne'den, kendisinden de Abdurrahmân b. Ömer'in rivâyetleri için bkz. el-Askalânî, *Tehzîb*, VI, 279; Ebû Ömer Hafs b. Ömer'in, Abdurrahmân b. Mehdî'den rivâyeti için bkz., el-Askalânî, *Tehzîb*, II, 407.

63) Ahmed b. Hanbel, I, 352; Nesâî, Eşribe, 36.

64) Ahmed b. Hanbel, Yezîd b. Hârûn'dan rivâyet etmiştir (el-Askalânî, *Tehzîb*, XI, 366).

65) el-Askalânî, *Takrîb*, I, 292.

66) el-Askalânî, a.g.e., II, 275.

67) el-Askalânî, a.g.e., II, 372.

68) el-Askalânî, a.g.e., I, 16.

69) Ahmed b. Süleymân'ın, Yezîd b. Hârûn'dan rivâyeti için bkz., el-Askalânî, *Tehzîb*, I, 33; Mansûr b. Hayyân'ın, Saîd b. Cübeyr'den, kendisinden de Yezîd b. Hârûn'un rivâyeti için bkz., el-Askalânî, a.g.e., X, 306; Saîd b. Cübeyr'in, İbn Abbâs ve İbn Ömer'den rivâyetleri için bkz., el-Askalânî, a.g.e., IV, 11; Ahmed b. Hanbel'in, Yezîd b. Hârûn'dan rivâyeti için bkz., el-Askalânî, a.g.e., XI, 366.

70) Ahzâb 33/36.

71) Nesâî, Eşribe, 36; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Eşribe, 2 (V, 477).

72) Süveyd b. Nasr, Nesâî'nin hadîsi aldığı şeyhlerindendir (el-Askalânî, *Tehzîb*, IV, 280).

amacının oğludur ve *makbul*⁷³ bir râvîdir. Esmâ bnt. Yezîd de *makbul*⁷⁴ addedilmiştir. Süleymân et-Teymî, '*sika ve âbid*'⁷⁵ yani, güvenilir bir râvîdir. Ancak Esmâ bnt. Yezîd'den bu hadîsi yalnız kendisi rivâyet etmiştir⁷⁶. Abdullah b. el-Mübârek '*sika, sebt, ve âlim*'⁷⁷ elfazı ile ta'dîl edilmiş çok güvenilir bir râvîdir. Süveyd b. Nasr da *sikadır*. Bu bilgiler ışığında Nesâî'ye ait ikinci hadîs -her ne kadar Süleymân et-Teymî Esmâ bnt. Yezîd'den *teferrüd*⁷⁸ etmişse de- senesinde kopukluk olmayan⁷⁹ *sahîh* bir hadîstir.

Yezîd b. Hârûn⁸⁰, Süleymân et-Teymî, Esmâ bnt. Yezîd, Enes el-Kaysî, İbn Abbâs senedine sahip olan İbn Ebî Şeybe hadîsi de, râvîlerinin tamamı yukarıda değerlendirilmiş olup, *sahîh* hadîs kategorisine dahildir.

Bu hadîste ise dikkat çeken husus, İbn Abbâs'ın, muhatabını/muhataplarını⁸¹ ikna etmek için onlara Allah'ın, *Resûlünün emirlerinin yapılmasını gerekli kıldığını* ifade eden iki âyetini okuyarak söze başlamış olmasıdır ki, gerçekten bu tavır son derece önem artirmektedir.

Yukarıdaki hadîslerin ikisi hem İbn Abbâs, hem de İbn Ömer'den gelmekte ve bunlarda, bizzat Resûlullah'ın, Haşr, 7. âyetini okuduğu belirtilmektedir. Diğer iki hadîs ise yalnız İbn Abbâs'tan gelmekte ve aynı konuyla ilgili, yani nebiz (hoşaf) konulmasının yasaklandığı kaplar sayılmaktadır. Fakat bu rivâyetlere bakıldığında, Resûlullah değil de İbn Abbâs'ın Haşr, 7. ve Ahzâb, 36. âyetlerini okuduktan sonra, Resûlullah'ın yasakla ilgili hükmünü zikrettiği görülmektedir.

Her iki grup hadîslerin de *sahîh* oldukları dikkate alındığında, İbn Abbâs ve İbn Ömer'in yaptığı gibi, bir seferinde de Resûlullah'ın, âyetle, vazettiği yasak hükmünü teyit etmiş olması muhtemeldir. Nitekim bazı sahabîlerin yanında Hz. Peygamber'in de, verdiği hükümleri teyit bağlamında yer yer âyetlerle istişhad ettiği daha önce belirtilmişti. Buna bariz bir misal olarak şu olay zikredilebilir: Ebû Saîd b. el-Muallâ anlatıyor; "*Mescidde namaz kılarken Resûlullah beni çağırdı, fakat ben cevap vermedim. Sonra dedim ki, 'Ey Allah'ın Resûlü, namaz kılyordum'. Bunun üzerine buyurdular ki Allah, 'hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman Allah ve Resûlüne uyun'*"⁸² demiyor mu?..."⁸³

73) el-Askalanî, Takrîb, I, 85.

74) el-Askalanî, *a.g.e.*, II, 589.

75) el-Askalanî, *a.g.e.*, II, 326.

76) el-Askalanî, *a.g.e.*, ay.

77) el-Askalanî, *a.g.e.*, I, 445.

78) Teferrüd, bir hadîsi rivâyette tak kalmak, tek başına rivâyet etmek. (Aydın, *a.g.e.*, s. 153).

79) Enes el-Kaysî el-Basrî'nin, İbn Abbâs'tan, *tahrîmu'n-nebiz* rivâyeti var (el-Askalanî, *Tehzîb*, I, 379); Esmâ bnt. Yezîd'in, Enes'ten, Süleymân et-Teymî'nin de Esmâ'dan rivâyetleri için bkz., el-Askalanî, *a.g.e.*, I, 379; Abdullah b. el-Mübârek'in, Süleymân et-Teymî'den rivâyeti var (el-Askalanî, *a.g.e.*, V, 382); İbnu'l-Mübârek'ten de Süveyd b. Nasr rivâyet etmiştir (el-Askalanî, *a.g.e.*, IV 280).

80) Yezîd b. Hârûn, İbn Ebî Şeybe'nin şeyhlerindendir (el-Askalanî, *a.g.e.*, XI, 366).

81) İbn Ebî Şeybe rivâyetinden, muhatabının birden fazla kişi olduğu anlaşılıyor.

82) Enfâl 8/24.

83) *Buhârî*, Tefsîr, I; *Ebû Dâvûd*, Vitr, 15; *Nesâî*, İftitâh, 26; *Ahmed b. Hanbel*, IV, 211..

4.3- Abdurrahman b. Yezîd Hadîsi

Ebû İshâk (ö.127-129/744-746) anlatıyor:

Abdurrahmân b. Yezîd (ö.83/702), ihramda elbisesi üzerinde olan birini gördü ve ihramda olan o kişiye (elbiseyi) yasakladı. Adam, "Allah'ın Kitâbı'ndan bir âyet getir, elbisemi çıkarayım" dedi. Râvî diyor ki, bunun üzerine Abdurrahmân ona, "Resûl size neyi veriyse onu alın, neyi yasakladıysa ondan da sakının" âyetini okudu⁸⁴.

İbn Abdilberr (ö.463/1070)'in tahrîc ettiği bu hadîsin senedi, Muhammed b Halîfe (ö. ?), Muhammed b. el-Hüseyn el-Bağdâdî (ö. ?), Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Sehl el-Eşnânî (ö. ?), el-Hüseyn b. Ali b. el-Esved (ö. ?), Yahya b. Âdem (ö.203/818), Ebû Bekr b. Ayyâş (ö.194/809)-Kutbe b. Abdilaziz, Ebû İshâk (ö.127-129/744-746), Abdurrahmân b. Yezîd (ö.83/702), şeklindedir. Abdullah b. Mes'ûd'un talebesi olan Abdurrahmân b. Yezîd , *sîka*⁸⁵ bir râvîdir. Ebû İshâk da sika, *âbid* olarak nitelenmiştir. Ancak ömrünün sonunda *ihtilata*⁸⁶ düştüğü söylenmektedir⁸⁷. Kutbe b. Abdilazîz *sadûk*⁸⁸ bir râvîdir. Yahya b. Âdem, 'sika, hâfız ve fâdî'⁸⁹ elfazı ile *ta'dîl* edilmiştir. el-Hüseyn b. Ali el-Esved, *sadûk*⁹⁰ bir râvîdir ancak çok hata yaptığı söylenmektedir. Bunlardan sonra gelen üç râvîye *ricâl* kitaplarında⁹¹ rastlayamadık. Ayrıca hadîsin temel hadîs kaynaklarında bulunmaması nedeniyle sıhhati hakkında kesin bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir. Ne var ki, hadîsin Şatûbî tarafından Abdurrahmân b. Yezîd'e nisbet edilerek⁹² Sünnetin temellendirilmesinde delil olarak kullanılması, aynı şekilde ez-Zemahşerî ve başkaları tarafından da aynı hadise atıfta bulunulması gözardı edilmemesi gereken bir husus olmaktadır⁹³.

4.4- Ebû Hüreyre Hadîsi

Muhammed b. Ziyâd (ö. ?)'in naklettiğine göre, Ebû Hüreyre şöyle demiş:

Resûlullah bize hutbe okuyarak; "Ey cemaat! Allah size haccı farz kıldırmıştır. *Binânealeyh hacc edin!*" buyurdular. Bunun üzerine bir adam ayağa kalkarak; "Her sene mi yâ Resûlallah?" diye sordu. Resûlullah sükût buyurdu. Hatta o zât, sözünü üç defa tekrarladi. Nihayet; "Evet, desem (her sene) vacib olur, siz de buna güç yetiremezsiniz", buyurdu ve şunu ilave etti: "Ben sizi bıraktığım müddetçe

84) Ebû Ömer Yusuf b. Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlihî ve mâ Yenbağî fi Rivâyetihî ve Hamlihî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1978, II, 189.

85) el-Askalanî, *Takrib*, I, 502.

86) İhtilât, yaşlanma vs. sebeplerle hafıza bozukluğuna uğramak (Aydınlı, *a.g.e.*, s. 73).

87) el-Askalanî, *a.g.e.*, ay.

88) el-Askalanî, *a.g.e.*, II, 126.

89) el-Askalanî, *a.g.e.*, II, 341.

90) el-Askalanî, *a.g.e.*, I, 177.

91) Ricâl kitapları ile kastedilen, hadîs râvilerinin, özellikle güvenilir olup olmadıklarını ortaya koymak suretiyle yazılan biyografi eserleridir.

92) Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şatûbî, *el-Muvafakât fi Usûli's-Serîa*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût tsz., IV, 18.

93) Aynı hadis Subhî es-Salih tarafından da kullanılmıştır. Bkz., *Hadîs İlimleri ve İstılahları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ank., 1981, 252.

*siz de beni bırakın. Sizden önce geçenler ancak çok soru sormaları ve Peygamberleri hakkında ihtilâfa düşmeleri sebebiyle helâk olmuşlardır. Ben size bir şey emrettim mi ondan gücünüzün yettiği kadarını yapın. Bir şeyden de sizi men ettim mi onu derhal bırakın.*⁹⁴

Nesât'deki rivâyetle aynı metne sahip olan hadîsin sıhhat durumlarını görmek üzere senedlerine bakalım.

Müslim'deki hadîsin senedi, Züheyr b. Harb (ö.234/848)⁹⁵, Yezîd b. Hârûn (ö.206/821), er-Rebi' b. Müslim el-Kureşî (ö.167/783), Muhammed b. Ziyâd (ö. ?), Ebû Hüreyre şeklindedir. Muhammed b. Ziyâd, *sika* ve *sebt* bir râvî olup bazen *irsâl*⁹⁶ yaptığı söylenmekte⁹⁷; ancak, el-Fadl b. Abbâs'tan olan rivâyetinin *mürsel* olduğu belirtilmektedir. Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn, Tirmizî ve Nesât, *sika* olduğu görüşündedirler. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ında zikreder⁹⁸. er-Rebi' b. Müslim, *sika*⁹⁹ bir râvîdir. Yezîd b. Hârûn'un güvenilir bir râvî olduğu daha önce geçmişti. Züheyr b. Harb, '*sika ve sebt*'¹⁰⁰ yani güvenilir bir râvîdir. Dolayısıyla, senedi muttasıl¹⁰¹ ve râvîleri güvenilir olan *Müslim*'deki bu hadîs, *sahîh* bir hadistir.

Nesât'de tahrîc edilen hadîsin senedi, Muhammed b. Abdillâh el-Mübârek (ö.250/864)¹⁰², Ebû Hişâm el-Muğîre b. Seleme (ö.200/815), er-Rebi' b. Müslim, Muhammed b. Ziyâd, Ebû Hüreyre şeklindedir. Muhammed b. Ziyâd el-Medenî ve er-Rebi' b. Müslim el-Kureşî'nin güvenilir olduklarını daha önce zikrettik. Ebû Hişâm el-Muğîre b. Seleme de '*sika, sebt ve âlim*'¹⁰³ bir râvîdir. Muhammed b. Abdillâh el-Mübârek, '*sika ve hâfız*'¹⁰⁴ elfazı ile *ta'dil* edilmiş sağlam bir râvîdir. Bu bilgiler ışığında, Nesât'deki hadîsin -her ne kadar Muhammed b. Ziyâd'ın bazân *irsâl* yaptığı söylene de- *sahîh* olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü burada *irsâl* söz konusu değildir; adı geçen râvî, ilgili hadîsi Ebû Hüreyre'den nakletmiş olup, onun Ebû Hüreyre'den rivâyeti tesbit edilmiştir¹⁰⁵.

Burada dikkat çeken husus, Hz. Peygamber'in, Haşr, 7. âyetinde geçen mutlak hükümü, "*gücünüzün yettiği kadarı ile yapın*" ifadesiyle kayıtlamış olmasıdır. Dolayısıyla

94) *Müslim*, Hacc, 412 (Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İst., 1977, 2. Bsk., VII, 78); *Nesât*, Hacc, 1.

95) Müslim'in, hadîs aldığı şeyhlerindendir (el-Askalânî, *Tehzîb*, III, 343).

96) İrsâl, tâbi'nin sahâbî râvîyi zikretmeyerek doğrudan doğruya Resûlullah'dan (s.a.s.) hadîs rivâyet etmesi (Aydınli, *a.g.e.*, s. 76).

97) el-Askalânî, *Takrîb*, II, 162.

98) Bkz., el-Askalânî, *Tehzîb*, IX, 169-170.

99) el-Askalânî, *Takrîb*, I, 246.

100) el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 264.

101) Muhammed b. Ziyâd'ın, Ebû Hüreyre'den, kendisinden de er-Rebi' b. Müslim'in rivâyetleri için bkz., el-Askalânî, *Tehzîb*, IX, 169; Yezîd b. Hârûn'un, er-Rebi' b. Müslim'den, kendisinden de Züher b. Harb'in rivâyetleri için bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, XI, 366.

102) Nesât, Muhammed b. Abdillâh el-Mübârek'ten hadîs almıştır (el-Askalânî, *a.g.e.*, IX, 272).

103) el-Askalânî, *Takrîb*, II, 269.

104) el-Askalânî, *a.g.e.*, II, 179.

105) Bkz., el-Askalânî, *Tehzîb*, IX, 169; Ayrıca senedin ittisali açısından, Muğîre b. Seleme'nin, er-Rebi' b. Müslim'den; Muhammed b. Abdillâh el-Mübârek'in de Muğîre'den rivâyetleri için bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, X, 261.

külfet de ortadan kaldırılmış olmaktadır. Nitekim en-Nevevî (ö.656/1258), hadîsi şerh ederken şöyle der:

“*Size bir şey emrettim mi ondan gücünüzün yettiği kadarını yapın*” cümlesi, İslâm’ın önemli kaidelerinden biridir. Hz. Peygamber’e verilen cevâmiu’l-kelim türünden bir beyânattır. Namaz vb. sayılamayacak kadar çok hüküm buna dahildir. Meselâ, namazın bazı rükün ve şartlarını yerine getirmekten aciz olanlar, yapabildikleri kadarını yaparlar. Abdest, gusül, setr-i avret, oruç, ... gibi hükümler de yerine getiremeyenler hakkında güçleri nisbetinde farz olurlar¹⁰⁶.

Bu konuda varid olan ikinci grup hadîslerde, *haccın farziyyetini* belirten kısım yer almamakta olup *Müslim* ve *İbn Mâce*’deki metni şu şekildedir:

Ben (bir şey teklif etmeyerek) sizi kendi halinize bıraktıkça siz de beni kendi halime bırakınız. Muhakkak ki sizden evvelki milletler, ancak suallerinin çokluğu ve Peygamberlerine karşı ihtilaf etmeleri yüzünden helâk olmuşlardır. Binâenaleyh *ben size bir şey emrettiğimde, siz bundan gücünüz yettiği kadar yapınız. Bir şeyden de sizi nehyettiğimde, artık onu terkediniz*¹⁰⁷, buyurdu.

Müslim’deki hadîsin senedi, Harmele b. Yahyâ et-Tücebî (ö.243-4/857-8)¹⁰⁸, Abdullah b. Vehb (ö.197/812), Yûnûs b. Yezîd (ö.159/775), İbn Şihâb ez-Zühri (ö.125/742), Ebû Seleme b. Abdîrahmân (ö.94/712)-Saîd b. el-Müseyyeb (ö.90/708’den sonra), Ebû Hüreyre şeklindedir. Saîd b. el-Müseyyeb, ‘*ahadu ulemâi’l-esbât, fukahai’l-kibâr*’¹⁰⁹ tabirleri ile övgüye mazhar olmuş, *Tabiîn* neslinin önde gelen alimlerindenidir. Ebû Seleme, çok *sika*¹¹⁰ olarak nitelenmiş güvenilir bir râvîdir. İbn Şihâb, ‘*fakîh, hâfız, büyüklüğü ve zabtının sağlamlığında ittifak olan*’¹¹¹ son derece güvenilir râvîdir. Yûnûs b. Yezîd’in *münker* hadîsleri vardır; ancak İbn Şihâb’dan olan rivâyetlerinde çok sağlam olduğu belirtilmektedir. Ahmed b. Hanbel ona *sika* der. İbn Maîn ise ‘*esbetü’n-nâs fi’z-Zühri ve Mâlik*’ değerlendirmesinde bulunur. İbn Hibbân ona *es-Sikât*’ında yer vermiştir¹¹². Abdullah b. Vehb el-Mısrî, ‘*fakîh, sika, hâfız ve âbid*’¹¹³ bir zattır. Harmele b. Yahyâ el-Mısrî ise, İmâm Şafîi’nin arkadaşı olup sadûk¹¹⁴ bir râvîdir. Buna göre *Müslim*’de yer alan ve senedi muttasıl¹¹⁵ olan bu hadîs *sahîh* bir hadîstir.

106 Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi’n-Nevevî*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût, tsz., IX, 102.

107 *İbn Mâce*, Mukaddime, 1; *Müslim*, Fedâil, 130; *Buhârî*, İ’tisâm, 2 (*Buhârî*’deki metin de benzer olup, sadece cümlelerin kısımları yer değiştirmiştir).

108 *Müslim*’in Harmele b. Yahyâ’dan rivâyeti için bkz., el-Askalânî, *Tehzib*, II, 229.

109 el-Askalânî, *Takrîb*, I, 305-306.

110 el-Askalânî, *a.g.e.*, II, 430.

111 el-Askalânî, *a.g.e.*, II, 207.

112 el-Askalânî, *Tehzib*, XI, 450-452.

113 el-Askalânî, *Takrîb*, I, 460.

114 el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 158.

115 Saîd b. el-Müseyyeb’in, Ebû Hüreyre’den, kendisinden de Zühri’nin rivâyetleri için bkz., el-Askalânî, *Tehzib*, IV, 84; Ebû Seleme’nin, Ebû Hüreyre’den hadis aldığı hususunda bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, XII, 115; Zühri’nin, Ebû Seleme’den rivâyeti için bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, XII, 116; Yûnûs b. Yezîd’in, Zühri’den, kendisinden de, Abdullah b. Vehb’in rivâyetleri için bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, XI, 450; Abdullah b. Vehb’den, Harmele b. Yahyâ’nın hadîs aldığına dair bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, VI, 71.

Buhârî'deki hadîsin senedi, İsmâîl b. Abdillâh (ö.226-227/840-841)¹¹⁶, Mâlik b. Enes (ö.179/795), Ebu'z-Zinâd Abdullâh b. Zekvân (ö.130/747), el-A' rec Abdurrahmân b. Hürmüz (ö.117/735), Ebû Hüreyre şeklindedir. el-A' rec el-Medenî, '*sika ve fakîh*'¹¹⁷ bir râvîdir. Ebu'z-Zinâd el-Medenî de '*sika ve fakîh*'¹¹⁸, yani güvenilirdir. Mâlik b. Enes'in, büyük hadisçilerden olduğu bilinmektedir. İsmâîl b. Abdillâh hakkında Ahmed b. Hanbel '*lâ be'se bih*'¹¹⁹ der. İbn Ebî Hayseme, '*sadûktur, ancak kitaptan okur*', der. Ebû Hatim '*mahalluhu's-sıdk*'¹²⁰ yani rivâyet ettiği hadîs *i'tibâr* için alınır' demektedir. Nesâî, '*sika değil, zaifdir*' der. İbn Hibbân ise onu *es-Sikât*'ında zikretmiştir¹²¹.

İsmâîl b. Abdillâh'ın güvenilirliği tartışmalıdır. Ancak ağırlıklı olarak rivâyetinin *i'tibâr* için yazılabileceği söylenmektedir. Buna göre senedi muttasıl¹²² olan *Buhârî*'deki bu hadîs terk edilemez, çünkü aynı hadîs *Müslim*'de sahîh bir sened ile gelmiştir. Dolayısıyla en azından *sahîh li ğayrihi* mertebesine yükselmiştir.

İbn Mâce, Mukaddime, 1'deki birinci hadîsin senedi İbn Ebî Şeybe (ö.235/849), Şerîk b. Abdillâh (ö.177-8/793-4), A'meş Süleymân b. Mihrân (ö.147-8/764-5), Ebû Sâlih Bâzâm (ö. ?)¹²³, Ebû Hüreyre şeklindedir. Ebû Sâlih için İbnü'l-Medînî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın; '*arkadaşlarımızdan onu terkedeni görmedim. Onun hakkında bir şey söyleyen duymadım*' dediğini nakletmektedir. Ahmed b. Hanbel, '*İbn Mehdi, Ebû Sâlih'in hadîsini terketti*' der. İbn Maîn, '*leyse bihi be's*' olarak değerlendirir. Ebû Hatim, '*hadîsi yazılır, ihticâc edilmez*' der. Nesâî ise *sika değil* demektedir. Onu, yalnız '*İclî tevsîk etmiştir*'¹²⁴. A'meş, '*sika ve sebt*'¹²⁵ bir râvîdir. Şerîk, '*sadûk, âdil, fâdil ve âbid*' râvîdir. Ancak çok hata yaptığı söylenmektedir¹²⁶. İbn Ebî Şeybe, '*sika ve hâfiz*'¹²⁷ olup, *musannef* sahibi büyük bir hadisçidir. Buna göre İbn Mâce'nin yukarıdaki hadîsi ile ihticâc edilmez, yani direkt delil olarak kullanılmaz, *i'tibâr* için yazılır; başka tarikten destek görürse dikkate alınır. Buhârî ve Nesâî tarafından tahrîc edilen hadîslerle desteklendiği için bu hadîsi de dikkate almalıyız.

116) Buhârî, İsmâîl b. Abdillâh'tan hadîs almıştır (el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 310).

117) el-Askalânî, *Takrîb*, I, 501.

118) el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 413.

119) '*Lâ be'se bih*', Zehebi ve İrâkî'ye göre cerhin 3., Sehâvî'ye göre 5. Mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadîs *i'tibâr* için alınır. İbn Ma'in ve Ebû Zurate'd-Dimeşkî bu sığayı *sika mânâsına* kullanır (Aydınlı, *a.g.e.*, s. 86).

120) Bkz., Aydınlı, *a.g.e.*, s. 91.

121) el-Askalânî, *Tehzîb*, I, 310-312.

122) El-A' rec'in, Ebû Hüreyre'den; kendisinden de Ebuz-Zinâd'ın rivâyetleri için bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, VI, 290; Ebu'z-Zinâd'ın, Mâlik'ten rivâyeti için bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, V, 204; Mâlik'ten, İsmâîl b. Abdillâh'ın rivâyeti için bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 310.

123) Ebû Sâlih'in, Ebû Hüreyre'den, kendisinden de el-A'meş'in rivâyetleri için bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 416; el-A'meş'ten, Şerîk'in, Şerîk'ten de İbn Ebî Şeybe'nin rivâyet ettiğine dair bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, IV, 333-334.

124) el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 416-417.

125) el-Askalânî, *Takrîb*, I, 331.

126) el-Askalânî, *a.g.e.*, I, 351.

127) el-Askalânî, *a.g.e.*, II, 445. İbn Ebî Şeybe hakkında geniş bilgi için bkz., Nihat Yatkın, *Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe ve Kitabı'l-Musannef'i*, AÜSBE, Erzurum 1998, Basılmamış Doktora Tezi.

İbn Mâce, Mukaddime, 1'de zikredilen ikinci hadîsin sened zinciri, Muhammed b. es-Sabbâh (ö.240/854)¹²⁸, Cerîr b. Abdilhamîd, A'meş, Ebû Sâlih, Ebû Hüreyre şeklindedir. Ebû Sâlih'in tartışmalı olduğu, A'meş ve Cerîr'in sika oldukları belirtilmişti. Muhammed b. es-Sabbâh için İbn Maîn, *leyse bihi be'sün*; Ebû Zur'a, *sika*; Ebû Hatim *sâlihu'l-hadîs* demiş, İbn Hibbân da *es-Sıkât*'da zikretmiştir¹²⁹. İbn Mâce'nin bu hadîsinin senedi de tartışmaya açıktır. Ancak başka tarîklerden destek gördüğü için dikkate alınmalıdır.

Burada şunu zikretmek gerekir ki, Şatıbî, Sünnete ittiba ve onunla amelin sıhhatine Kur'an'dan delil getirirken, "*Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir*"¹³⁰ âyetini zikreder. Ardından Abdullah b. Mes'ûd'un Ümmü Yakub'a Haşr, 7. âyetini okuduğunu hatırlatırken, burada İbn Mes'ûd'un (*döğme vs. yasağı*) Allah'ın kitâbındadır sözünü ...*şüphesiz onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler*¹³¹ âyeti ile tefsîr etmeyerek Haşr, 7. âyeti ile tefsîr etmesinin, Nebevî hadîste gelen her şeyi bu âyetin kapsadığına bir delil olduğunu belirtir¹³². Aynı şekilde, "*Abdurrahmân b. Yezîd'in, ihramda elbiseli birini görüp, ona elbisesini çıkarmasını söylediğinde onun, Allahu'nun kitâbından bir âyet getir çıkarayım demesi karşısında Haşr, 7. âyetini okuması da bunun böyle olduğunun bir işareti-dir*" der ve daha başka âyetleri bu hususta delil olarak zikreder¹³³.

Netice itibariyle, bu hadîslerde, Haşr, 7. âyetinin ilgili kısmı, Hz. Peygamber tarafından, *vermek fiili emretmek mânâsına* alınmak sûretiyle lafızlarında değişiklik yapılmış ve kendisinin vazettiği bir hüküm teyit edilmiştir.

4.5- Değerlendirme

Öncelikle, geçtiği kaynaklar ve şerhlerinde, hadîslerin sıhhatleri hakkında değerlendirmelerin pek yer almadığı görülmüştür. Bu yüzden, sıhhat değerlendirmeleri tamamen tarafımızdan yapılmıştır. Bunu yaparken takip ettiğimiz metot, klasik *sahîh hadîs* tanımından hareketle, senedin ittisali, râvîlerin güvenilir olmaları, şâz ve illetten beri olmalarını tespit şeklinde olmuştur. Ayrıca hadîsin *mu'an'an*¹³⁴ olması halinde, meşhûr olan görüşe göre, bunu yapan râvî sika ve hadîsi aldığı hocası ile muasır iseler, hadîsin mutasıl ve hüccet olacağı¹³⁵ kabul edilmiştir. Rical tenkitleri, mümkün mertebe kısa tutul-

128) İbn Mâce, Muhammed b. es-Sabbâh'tan rivâyet etmiştir (el-Askalânî, *Tehzîb*, IX, 229); Cerîr'den, Muhammed b. es-Sabbâh'ın rivâyeti için bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, IX, 228; el-A'meş'ten de Cerîr'in rivâyeti için bkz., el-Askalânî, *a.g.e.*, II, 75.

129) el-Askalânî, *a.g.e.*, IX, 228-229.

130) Nisâ 4/115.

131) Nisâ 4/119.

132) Şatıbî, *a.g.e.*, IV, 18.

133) Şatıbî, *a.g.e.*, IV, 18 vd.

134) '*An'ane*, râvînin, tahdîs ve semâyı beyan etmeden 'an lafzı ile (fulan 'an fulan diyerek) hadîsi sevk etmesidir. Bu şekilde rivâyet edilen hadîse de *mu'an'an hadîs* denir. Adı geçen hadîs ve ihtilâflar için bkz., Muhammed b. Abdulhayy el-Leknevî, *Zaferu'l-Emânî*, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrût 1998, s. 129-132.

135) Bkz., el-Leknevî, *a.g.e.*, s. 130.

muş, ancak tartışmalı râvîlerle ilgili biraz daha fazla bilgi aranmıştır. Aksi halde, yani râvîlerle ilgili bütün detayların verilmesi durumunda, konunun bir hayli uzayacağı ve belki de asıl maksadın dikkatlerden kaçabileceği düşünülmüştür. Diğer taraftan, metin tenkidi açısından herhangi bir değerlendirme yapılmasına gerek duyulmamıştır. Çünkü burada ortaya konmak istenen şey, sahâbenin, âyetlerle istişhad etmek sûretiyle, Sünneti temellendirme çabalarıdır ve metin açısından bir problem olamayacağı varsayılmıştır.

Sonuç

Haşr, 7. âyetinin hükmü, sebebinin husûsî olmasına binaen *-fey'*in dağıtımı ile ilgili olarak- *Peygamber fey'den size neyi verdiyse onu alın, fe'yden size neyi yasakladıysa onu da almayın şeklinde mi, yoksa âyetin genel hüküm ifade ettiği, dolayısıyla Peygamber her neyi emrettiyse yapılmalı ve her neyi de yasakladıysa ondan uzak durulmalı şeklinde mi anlaşılacağı* hususunda yaptığımız bu araştırmada vardığımız sonuçları şöyle özetlememiz mümkündür:

Müfessirlerin kâhîr ekseriyeti ve bir kısım ulemâ, âyetin hükmünün genel olduğu kanaatinde dirler. *Sahîh* rivâyetlere göre Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbâs gibi önde gelen sahâbîler ve tabîînden Abdurrahmân b. Yezîd de aynı kanaate sahip olacaklar ki, Hz. Peygamber'in, değişik konularla ilgili yasaklarını zikrederken, mezkûr âyeti okumak suretiyle, muhataplarını ikna yoluna gitmişlerdir. Bu rivâyetlerin bir kısmında bizzat Hz. Peygamber de aynı tavrı sergileyerek, adı geçen âyeti buyruklarına mesnet yapmıştır. Ve nihayet Hz. Peygamber *âyetin* bir cümlesindeki *âtâ* (vermek) fiilini, *emir* (emretmek) kipine naklederek onu yeniden ifadelendirmiştir. Bununla beraber, *hurmaların aşılınması* meselesinde o şöyle buyurmuştur: *"...Ben ancak bir zanda bulundum. Zandan dolayı beni sorumlu tutmayın. Lâkin size Allah'tan gelen bir şeyden bahsedersen onu hemen alın. Çünkü ben Allah (Azze ve Celle)'a yalan isnâd edecek değilim."*¹³⁶ Aynı hadîsin başka bir târîkinde ise, *"Ben ancak bir insanım, size dininizden bir şey emredersem onu hemen alın, kendi reyimden bir şey emredersem ben ancak ve ancak bir beşerim!"*¹³⁷ demiştir.

Konumuzla ilgili âyet, Hz. Peygamber'in onu kayıtlayarak yeniden ifadelendirmesi, sıhhat açısından incelediğimiz ve bir kısmı *li zatihi*, bir kısmı da *mütâbî'* yoluyla *sahîh* rivâyetlerde, Hz. Peygamber'in, bazı sahâbîlerin ve tabîînden bir zatın, âyetin mânâsının genel hüküm ifade ettiği anlayışına varmaları, hurma aşılama meselesi ile ilgili hadîs ve nihayet konuyla ilgili diğer âyetler¹³⁸ birlikte değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber'in, özellikle emir ve yasaklarının, bir ayırım yapılmadan mümkün merteye yerine getirilmesinin daha doğru ve ihtiyatlı olacağı kanaati ortaya çıkmaktadır.

136) Müslim, Fedâil, 139.

137) Müslim, Fedâil, 140.

138) Mevlüt Güngör, *Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer* başlığı altında 115 âyete atıfta bulunduğunu ifade etmektedir (bkz., Güngör, a.g.e., s.118).